

Topkapı Sarayı'nda Adalet Kulesi ve Divân-ı Hümâyün

Topkapı Sarayı içindeki Bağdat Köşkü, Revan Köşkü, Sultan İbrâhim kameriyesi, Sofa Köşkü, has bahçe içinde yahut etrafında Yavuz Sultan Selim zamanında yapılan Mermer Köşk, III. Murad devrinde Sinan Paşa tarafından inşa edilen İncili Köşk, II. Bayezid döneminde inşa edilerek III. Murad zamanında yeniden yapılan Yalı Köşkü ve aynı kıyıda Sultan İbrâhim'in emriyle 1053'te (1643) inşa edilen Sepetçiler Kasrı müstakil yapılarıdır. Sarayda inşa edilen son köşk Sultan Abdülmecid'in yaptırdığı Mecidiye Köşkü'dür. Dinlenme köşkü yapılarından başka meslek sahipleri ve sanatkar sınıfının (ehl-i hiref) çalıştığı çeşitli atölyeler vardı. Bunların büyük bir kısmı birinci avluda yer almakla birlikte Demir Kapısı civarındaki tabî ü alem mehterleri gibi bazıları farklı yerlerde bulunmaktaydı. Sarayın süslemesinde kullanılan ahşap işçiliği dışında özellikle XV. yüzyıldan başlayarak çeşitli dönemlere ait çok kıymetli çini bezemeleri daima dikkati çekmiştir. Sünnet Odası'nın cephesi, Arz Odası'nın içi ve dışı, Hırka-i Saâdet Dairesi ve Harem'in çeşitli bölümlerindeki çiniler âdetâ sarayî bir çini müzesi haline getirmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Fatih'in Teşkilât Kanunnâmesi (nşr. Abdülkadir Özcan, TD, sy. 33 [1982] içinde), s. 7-51; *Lutfi Paşa, Âsafnâme* (nşr. Mübahat S. Kütükoğlu, Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan içinde), İstanbul 1991, s. 58-99; Selânikî, *Târih* (İpşirli), I-II, tür.yer.; Hızır İlyas, *Târih-i Enderûn*, İstanbul 1276; Halil Ethem [Eldem], *Topkapı Sarayı*, İstanbul 1931; Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, tür.yer.; İsmail H. Baykal, *Enderun Mektebi Tarihi*, İstanbul 1953; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârisi III*, s. 289-368; R. Ekrem Koçu, *Topkapı Sarayı*, İstanbul 1960; a.mlf., "Bâbihümâyün", *İst.A*, IV, 1765-1771; a.mlf., "Enderun", a.e., IX, 5115-5120; Sedad Hakkı Eldem, *Köşkler ve Kasırlar*, İstanbul 1969, I, 61-357; II, 194-201; a.mlf. – Feridun Akozan, *Topkapı Sarayı: Bir Mimarî Araştırma*, İstanbul 1982; Aydın Taneri, *Osmanlı*

Devleti'nin Kuruluş Döneminde Hükûmdarlık Kurumunun Gelişmesi ve Saray Hayatı - Teşkilâtı, Ankara 1978, tür.yer.; Ülker Akkutay, *Enderûn Mektebi*, Ankara 1984; Kemal Çığ, "Fâtih Topkapı Sarayı'na Niçin Yaptırdı", *Kemâl Çığ'a Armağan*, İstanbul 1984, s. 17-35; a.mlf., "1960-1969 Seneleri Arasında Topkapı Sarayında Yapılan Restorasyonlar Esnasındaki Buluntular", *TTK Bildiriler*, VII (1973), II, 693-697; Mualla Anhegger-Eyüboğlu, *Topkapı Sarayı'nda Padişah Evi (Harem)*, İstanbul 1986; Metin Sözen, *Devletin Evi Saray*, İstanbul 1990, s. 62-96; R. Hillenbrand, *Islamic Architecture: Form, Function and Meaning*, Edinburgh 1994, s. 457-462; R. Withers, *Büyük Efendi'nin Sarayı* (trc. Cahit Kayra), İstanbul 1996; Nadide Seçkin, *Topkapı Sarayı'nın Biçimlenmesine Egemen Olan Tasarım Gelenekleri Üzerine Bir Araştırma: 1453-1755*, Ankara 1998, s. 5-25, ayrıca bk. tür.yer.; Metin Sözen, *Bir İmparatorluğun Doğuşu: Topkapı*, İstanbul 1998; G. Goodwin, *Topkapı Palace*, London 1999; a.mlf., "Topkapı Sarayı", *El²* (İng.), X, 566-569; Zeynep Tanım-Ertuğ, "Osmanlı Devletinde Resmi Törenler ve Birkaç Örnek", *Osmanlı*, Ankara 1999, IX, 139-142; a.mlf., "Saray Teşkilâtı ve Teşrifâtı", *Fatih ve Dönemi* (ed. Necat Birinci), İstanbul 2004, s. 212-220; a.mlf., "Onsekizinci Yüzyıl Osmanlı Sarayı'nda Bayram Törenleri", *Prof. Dr. Mübahat S. Kütükoğlu'na Armağan* (ed. Zeynep Tanım-Ertuğ), İstanbul 2006, s. 573-594; a.mlf., "Osmanlı Devlet Teşrifâtında Hırka-i Şerif Ziyareti", *TED*, sy. 16 (1998), s. 37-45; a.mlf., "Topkapı Palace (New Imperial Palace)", *Encyclopedia of the Ottoman Empire* (ed. G. Ağoston – B. Masters), New York 2008, s. 566-568; a.mlf., "Saray", *DİA*, XXXVI, 119-121; Nurhan Atasoy, *Hasbahçe: Osmanlı Kültüründe Bahçe ve Çiçek*, İstanbul 2002, tür.yer.; Necdet Sakaoğlu, *Tarihi, Mekânları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Hümâyün: Topkapı Sarayı*, İstanbul 2002; Ahmet Şimşirgil, *Taşa Yazılan Tarih: Topkapı Sarayı*, İstanbul 2005; İlber Ortaylı, *Mekânlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı*, İstanbul 2007; Gülru Necipoğlu, *15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari Tören ve İktidar* (trc. Ruşen Sezer), İstanbul 2007; Hatice Canan Cimilli, *Topkapı Sarayı Anıtsal Kapıları'nın İşlev ve Sembolizm Açısından Değerlendirilmesi* (doktora tezi, 2008), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Abdurrahman Şeref, "Topkapı Sarayı Hümâyunu", *TOEM*, sy. 5 (1328), s. 265-299; sy. 6 (1329), s. 329-364; sy. 7, s. 393-421;

sy. 8, s. 457-483; sy. 9, s. 521-527; sy. 10, s. 585-594; sy. 11, s. 649-657; sy. 12 (1329), s. 713-730; Mehmed Refik, "Enderûn-ı Hümâyün Devâir-i Âliyyesinden: Arz Odası", a.e., sy. 38 (1332), s. 110-116; Ahmed Refik, "Fatih Devrine Ait Vesikalar", a.e., sy. 49-62 (1337), s. 1-58; Ülkü Altındağ, "Has Oda Teşkilâtı", *TET.D*, sy. 14 (1974), s. 97-113; Mübahat S. Kütükoğlu, "Minyatürlerde Divân-ı Hümâyün ve Arz Odası", *TED*, sy. 16 (1998), s. 47-69; a.mlf., "Arz", *DİA*, III, 438-440; Doğan Kuban, "Topkapı Sarayı", *DBİst.A*, VII, 280-290; Semavi Eyice, "Arz Odası", *DİA*, III, 444-445; Ahmet Mumcu, "Divân-ı Hümâyün", a.e., IX, 430-432; M. Baha Tanman, "Divanhâne", a.e., IX, 442-444; Mehmet İpşirli, "Enderun", a.e., XI, 185-187; a.mlf., "Harem", a.e., XVI, 135-138; Deniz Esemenli, "Harem", a.e., XVI, 140-146.

ZEYNEP TARIM ERTUĞ

TOPKAPI SARAYI MÜZESİ

Osmanlı Devleti'nin yönetim merkezi ve padişahların resmî ikametgâhı şeklinde yaklaşık 380 yıl kullanılan Topkapı Sarayı İstanbul'da Haliç, Boğaziçi ve Marmara'ya hâkim olan Sarayburnu'nda yer alan binalar manzumesidir. Fâtih Sultan Mehmed tarafından 1465-1478 yılları arasında inşa ettirilen saray zaman içinde ihtiyaç duyulan yapıların eklenmesiyle XIX. yüzyılın ortalarına kadar gelişerek son şeklini almıştır. Hânedan mensupları, XIX. yüzyılın ikinci yarısında Sultan Abdülmecid'in Batı mîmarisi tarzında yaptırdığı Dolmabahçe Sarayı'na taşınmış, fakat Topkapı Sarayı'na önemini hiçbir zaman kaybetmemiştir. Cülûs ve cenaze merasimlerinin sarayda gerçekleştirilmesi âdetine saltanatın sona ermesine kadar devam edilmiştir. Ayrıca her ramazan ayının on beşinci günü gerçekleştirilen hırka-i saâdet ziyaretleri için padişahlar Topkapı Sarayı'na gelmişlerdir. 1840-1924 arasında hırka-i saâdet ve hazine-i hümâyün hizmetlerine bakan, Enderûn-ı Hümâyün hademesi denilen kadro ile harap durumdaki Harem Dairesi'nde barınan saraylılar Topkapı Sarayı'nın son sakinleri olmuştur.

Sarayın ilk defa âdetâ bir müze gibi ziyarete açılması Sultan Abdülmecid devrine rastlar. O devrin İngiliz elçisine Topkapı Sarayı gezdirilerek hazinedeki eşyalar gösterilmiş, daha sonra Topkapı Sarayı Hazinesi'ndeki eski eserlerin yabancılara ve Türk ileri gelenlerine gösterilmesi bir gelenek haline almıştır. Sultan Abdülaziz devrinde teşhir edilen eserler için empire (ampir) üslûbunda camekânlı vitrinler yaptırılmıştır. Bu vitrinler zamanımızda sarayın değişik birimlerinde kullanılmakta-

TOPKAPI SARAYI MÜZESİ

Topkapı Sarayı Müzesi'nde Hz. Muhammed'in kılıçları ve yayının sergilendiği vitrin

dir. Sultan Mehmed Reşad, Topkapı Sarayı'nın bazı bölümlerini restore ettirmiş ve Seferli Koğuşu, Çin porselenlerinin sergilendiği bir mekân haline getirilmiştir. 1919'da İstanbul'un işgal edilmesiyle Topkapı Sarayı ziyarete kapatılmıştır. Sultan II. Abdülhamid, Topkapı Sarayı'ndan getirttiği bazı eşyaları Yıldız Sarayı'nda sergilemiştir. Müze-i Hümayun'un çekirdeğini oluşturan Aya İrini Kilisesi, İstanbul'un fethinden itibaren bir silâh deposu işlevi gördüğünden burada gerek Osmanlı tarihi boyunca kullanılmış, gerekse savaş ganimeti olarak ele geçirilmiş askerî teçhizatın meydana gelen önemli bir koleksiyon bulunmaktaydı. 1846'da Tophâne-i Âmiye müşiri Rodosizâde Damad Fethi Ahmed Paşa, Aya İrini Kilisesi'ndeki silâhları tanzim ettirmiş, Mecma-i Eslîha-i Atîka ve Mecma-i Âsâr-ı Atîka koleksiyonunu meydana getirmiştir. Bu koleksiyon İstanbul'un ve Türkiye'nin ilk müzesi sayılır. II. Abdülhamid devrinde Osman Hamdi Bey tarafından arkeolojik eserler Çinili Köşk'e taşınmış, silâhların sergilenmesi, II. Meşrutîyet'in ilânından sonra İstanbul Harbiye'deki Askerî Müze'nin kuruluşuyla gerçekleşmiştir. Topkapı Sarayı, Cumhuriyet'in ilânının ardından 3 Nisan 1924 tarihinde Mustafa Kemal'in isteği ve İcra Vekilleri Heyeti'nin kararı ile müze haline getirilmiş ve 1927'de bazı bölümleriyle, 1934'te ise tamamen halkın ziyaretine açılmıştır.

Topkapı Sarayı kara tarafından Fâtih Sultan Mehmed'in yaptırdığı Sûr-i Sultânî, deniz yönünden Bizans surları ile şehirden ayrılmıştır. Sarayın içinde ana gövdesi Fâtih Sultan Mehmed döneminden kalan Adalet Kulesi altındaki kubbeli ve revaklı Kubealtı binası Divân-ı Hümayun toplantıları için inşa edilmiştir. Bu yapının arkasındaki çok kubbeli bina devletin resmî hazinesiydi. Burada çoğunluğu üstün kalitede, kitâbeli, geometrik, bitkisel ve fi-

güratif süslemeli 400'e yakın silâh (kılıç, topuz, şeşper, ok, yay, kalkan, miğfer, zırh, tabanca, tüfek vb.) teşhir edilmektedir. Sergilenen eserler arasında Arap, Mamluk, İran ve Türk silâhları önemli yer tutmaktadır. Seksiyondaki en eski, aynı zamanda dinî bakımdan önemli eserler VII. yüzyıldan XIII. yüzyıla kadar gelen, sahâbeye ve bazı Emevî ve Abbâsî halifelerine ait kılıçlardır. Ayrıca teşhirde padişah kılıçları da bulunmaktadır. Fâtih Sultan Mehmed'e ait, 1/90 envanter numaralı merasim kılıcı Osmanlı silâh teknolojisinin başlangıcını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Divan Meydanı'nı Haliç yönündeki has bahçeye padişahlara ait atların bulunduğu has ahır bağlamaktadır. Osmanlı sarayında kullanılan at koşum takımları ile saltanat arabalarının yer aldığı has ahırların yanında Baltacılar Koğuşu vardır. XVI. yüzyılın sonlarında genişletilen bu kısım bir avlu çevresinde cami, hamam, koğuş ve çubuk odası gibi birimleriyle özgün bir Osmanlı mahallesi görünümündedir. Meydanın sağ yanında bir revak arkasındaki mutfak yapıları sıralanır. Bunlar günümüzde saray arşivi olarak kullanılan yağhane ve kiler, ahşap Aşçılar Mescidi ile mutfaklardır. Arşivde en eskisi Orhan Gazi'ye ait bir ferman olmak üzere önemli belgelerle saray içinde yapılan yazışmaların evrakları ve defterler gibi 200.000'i aşkın belge bulunmaktadır. Arşiv özel izinle araştırmacılara hizmet vermeye devam etmektedir. Tarih boyunca sarayda kullanılan Çin ve Japon seramik sanatının sınırlı sayıdaki örnekleri mutfaklarda sergilenmektedir. XIII-XIX. yüzyıllar arasına tarihlenen seramikler seledon, mavi-beyaz ve çok renkliler olarak gruplara ayrılmıştır. Mutfakların helvahane ve şerbethane bölümlerinde sarayda kullanılan madenî mutfak eşyaları, Yıldız Çini Fabrikası porselen-

leri ve cam eserler, hemen karşısındaki binalarda sarayın Avrupa porselenleri ve gümüş eserleri teşhir edilmektedir. II. Abdülhamid'in yirmi beşinci cülûs yılı dönümünde kendisine gelen gümüş hediyeler koleksiyonda özel bir yere sahiptir.

Enderun Avlusu'nun padişahın kullanımına sunulan yapılarından ilki Bâbüssaâde arkasındaki Arz Odası'dır. Arz Odası içinde bulunan XVI. yüzyıl sonuna ait tezhıplı tahtın mücevherli örtü takımları gelen elçilerin önemine göre değiştirilirdi. Bu yapının arkasında III. Ahmed'in, Lâle Devri üslûbu ile inşa ettirip Enderun ağalarına vakfettiği Enderun Kütüphanesi vardır. Padişah yapılarının bu avludaki diğer örnekleri köşelerdeki Hazine Köşkü ve Has Oda'dır (Kutsal Emanetler Dairesi). Fâtih Sultan Mehmed'in saray inşa edilirken yaptırdığı Hazine Köşkü başlangıçtan bu yana saray hazinesi olarak kullanılmıştır. Günümüzde Osmanlı hazinesinin teşhirine ayrılan bu yapıda sergilenen eserler arasında dört adet taht, Osmanlı hükümdarlık sembolü olan askı ve sorguçlar, mücevherli kitap kapları, Topkapı hançeri ve kaşıkçı elması en ünlüleridir.

Enderun Avlusu'nda padişahlara ait en önemli oda Has Oda'dır. XV. yüzyılda dörtlü bir mekân planlamasıyla inşa edilen bu yapı padişahların saray selâmlığındaki özel

Kaşıkçı elması (TSM, Envanter nr. 7610)

ikametgâhı idi. Tarihte olduğu gibi günümüzde de mukaddes emanetler çeşitli dönemlerin çinileriyle kaplanmış olan bu binada muhafaza edilmektedir. Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethinden sonra Mekke ve Medine'deki Hz. Muhammed'le ilk halifelere ait hâtıraları Has Oda'da ve hazinede muhafaza altına aldırıldığı bilinmektedir. Bu eserler arasında Hz. Muhammed'in hırkası, iki adet kılıcı, sakal-ı şerifleri, dişi, ayak izleri, sancak-ı şerifi, su kâsesi, Hümeze, Tekâsür, Kadr ve Tebbet sûrelerinin vahiy kâtipleri tarafından deri üzerine yazılmış ilk nüshaları, Hz. Muhammed'in çeşitli hükümdarlara gönderdiği İslâm'a davet mektupları, na'i-ı şerifler, ilk halifelerin kılıçları, padişahların çeşitli dönemlerde Mekke ve Medine'ye vakfettikleri objeler yer almaktadır. Bu yapının yanındaki Has Oda (Silâhdar) Hazinesi'nde geçmiş yıllara kadar sarayda bulunan saatlerden değerli örnekler teşhir edilmekteydi. Günümüzde teşhirdeki saatler depolara kaldırılarak bu bölüm mukaddes emanetlerle uyumlu geçici sergilere ayrılmıştır. 25 Ağustos 2008'de açılışı gerçekleştirilen Osmanlı Devleti'nde Ehl-i Beyt Sevgisi adlı sergi bunların ilkinin teşkil etmiştir. Ecdad, Hz. Muhammed'den bugüne intikal eden kutsal emanetlere o kadar önem vermiş ki her birini son derece kıymetli sanat eseri mahfazalar içinde saklamış, Mısır'dan İstanbul'a getirilmek üzere yola çıktığı andan itibaren asırlarca yanibaşlarında sürekli Kur'an-ı Kerim okunmuştur; bu gelenek günümüzde de "hayırların fethi, belâların def'i" niyetiyle devam ettirilmektedir.

Saray ağalarının eğitildiği ve yaşadığı avluyu çevreleyen koğuşların hiyerarşik bir düzeni vardı. Bunlar Küçük-Büyük Oda, Seferli, Kilerli, Hazine ve Has Oda koğuşlarıdır. Bunlardan günümüzde Küçük Oda Koğuşu'nun yer aldığı bölüm saray işlemleri seksiyonu olarak açılmış, daha sonra kapatılmıştır. Bugün sarayda işlemlerin sergilendiği bir bölüm yoktur. Seferli Koğuşu padişah elbiseleri sergisine ayrılmıştır. Bu koleksiyonda padişahların tarih boyunca saklanan günlük elbiseleriyle tören elbiselerinin yanı sıra sarayda kullanılan çeşitli kumaşlar teşhir edilerek Osmanlı sarayına bağlı kumaş üretimi hakkında kronolojik bilgiler verilir. Kilerli Koğuşu ise müze idare binası halinde düzenlenmiştir. Zamanında iç hazineden sorumlu ağalara ait olan Hazine Koğuşu'nda İslâm ve Osmanlı minyatür, yazı ve hat örnekleriyle gereçleri sergilenmişse de bu

XVI. yüzyıla ait
Türk sadak
ve miğferi

bölüm günümüzde ziyarete kapalıdır. Has Oda Koğuşu XIX. yüzyılda Has Oda revakı kapatılarak oluşturulmuştur. Bu mekân padişah portreleri salonu olarak kullanılmaktadır. Fâtih Sultan Mehmed döneminden kalan Ağalar Camii Bizans, İslâm ve Osmanlı yazmaları ile ünlü saray kütüphanesi şeklinde hizmet vermekte, içerisinde yaklaşık 14.000 el yazması eser, 500 civarında minyatürlü yazma ve albüm, gayri İslâmî kitaplar, mühürler vb. barındırmaktadır.

Topkapı Sarayı'nın Sarayburnu yönündeki arka bölümünde İstanbul manzarasına açılan ve Sofa-i Hümayun diye adlandırılan bir bahçede havuzlu mermer teras üzerinde sultanların kişisel köşkleri yer almaktadır. XVII. yüzyılda inşa edilen bu köşklardan Sünnet Odası cephesindeki Osmanlı çini sanatının çeşitli dönemlerine ait panolarıyla ünlüdür. IV. Murad'ın Revan ve Bağdat seferlerine ithaf ettiği köşkler ise Osmanlı klasik köşk üslûbunun son örnekleridir. Hekimbaşı Kulesi ile XVIII. yüzyıl rokoko dekorasyonuna sahip Sofa Köşkü dışında Marmara yönündeki mermer teras önünde 1850'lerde inşa edilen Mecidiye Köşkü bulunmaktadır. Osmanlı padişahlarının Topkapı Sarayı'nı terkederek Boğaziçi saraylarına yerleştikten sonra dönemin Batılı saray zevkine uygun inşa ettirdikleri bu köşk, sultanların Topkapı Sarayı'na dinî ve resmî törenlere geldiklerinde kullandıkları bir kabul salonuydu. Bu köşkün yanına XIX. yüzyıl başlarında Sofa Camii yapılmıştır. Burası sarayda günümüzde ibadete açık olan tek mekândır. Dünya müzeleri arasında tarihsel yaşantı ile bugüne ulaşabilmiş ender örneklerden olan Topkapı Sarayı bu görünümüyle Osmanlı yönetim sisteminin evrensel ölçüsüyle de paralellik arz etmektedir. Top-

kapı Sarayı Müzesi sergi salonları zaman zaman değişikliğe uğramakta, deprem riski, restorasyon ve personel durumuna bağlı şekilde açık veya kapalı olabilmektedir. Mekân sıkıntısı yüzünden koleksiyonlardaki eserlerin çok az bir kısmı sergilenebilmektedir. Geçici sergiler ve teşhir değişimleri mevcut eserlerin yeterli ölçüde sergilenebilmesine imkân tanımamaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, tür.yer.; Tahsin Öz, *Topkapı Sarayında Fatih Sultan Mehmet II'ye Ait Eserler*, Ankara 1953; *Topkapı Sarayı Müzesi: Yıllık-1*, İstanbul 1986; *Topkapı Sarayı*, İstanbul 2000; Hilmi Aydın, *Hırka-i Saadet Dairesi ve Mukaddes Emanetler*, İstanbul 2004; a.mlf., *Sultanların Silahları*, İstanbul 2007; Ahmet Şimşirgil, *Taşa Yazılan Tarih Topkapı Sarayı*, İstanbul 2005; Sabahattin Türkoğlu, "Topkapı Sarayı", *TA*, XXXI, 307-310; Deniz Esemenli, "Topkapı Sarayı Müzesi", *DBİst.A*, VII, 291-293.

HİLMİ AYDIN

TOPKAPI SARAYI MÜZESİ KÜTÜPHANESİ

Topkapı Sarayı Müzesi'nin bugün sahip olduğu değerlerin başında kütüphanesi ve buradaki yazma kitaplar gelmektedir. Kütüphane sarayın ilk yapılarından Ağalar Camii'nde bulunmaktadır. 1924'te sarayın müze haline getirildiği sırada harap durumdaki Ağalar Camii padişahların kitap hazinesinde mevcut kitaplarla çeşitli köşk ve koğuşlardaki vakıf kitaplıkların bir araya getirilmesi amacıyla 1928'de onarılmış ve kitaplar -III. Ahmed Kütüphanesi hariç- buraya taşınarak binaya Yeni Kütüphane adı verilmiştir. III. Ahmed Kütüphanesi de 1966 yılında Yeni Kütüphane'ye alınmıştır. Kütüphanede her biri sarayda bulunduğu yerin adıyla adlandırılan on üç kitap-